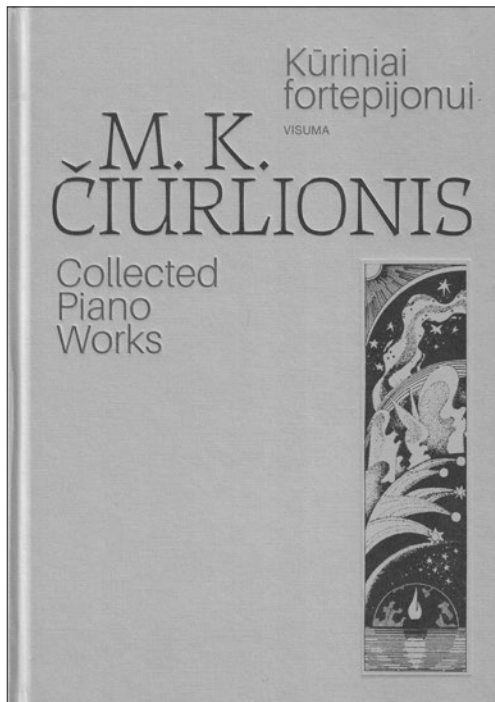

Darius KUČINSKAS

Antroji leidinio *M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepijonui. Visuma* laida

M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepijonui. Visuma. Parengė ir redagavo V. Landsbergis. Vilnius: M. K. Čiurlionio namai, 2024. 448 p. ISMN 979-0-706220-16-1

Prieš pat Kalėdas M. K. Čiurlionio namai Vilniuje išleido prof. Vytauto Landsbergio parengtą leidinį „M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepijonui. Visuma“. Tai antroji, patikslinta, prieš 20 metų parengto leidinio laida. Leidinys skiriamas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 150-osioms gimimo metinėms. Jis išleistas finansuojant Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai pagal specialią jubiliejiniam Čiurlionio metams patvirtintą Lietuvos Vyriausybės programą ir kartu ženklina ir kitą, leidinyje nepaminėtą, bet svarbią datą – tai sudarytojo ir redaktoriaus 50 metų jubiliejų rengiant ir publikuojant Čiurlionio kūrinis. Prieš dvidešimtmetį išleista knyga buvo tarsi viso redakcinio-leidybinio darbo apibendrinimas, o pakartotas leidimas yra lyg įtvirtinimas to, kas pasiekta, ir perdavimas ateinančioms kartoms, kaip Čiurlionio kūriniai fortepijonui buvo ir yra suprantami ir interpretuojami žymiausio pasaulio Čiurlionio kūrybos tyrėjo ir atlikėjo prof. Vytauto Landsbergio.

Be pagrindinio redaktoriaus, šį leidinį rengė nemažai pagalbininkų. Tai leidinio dizainerė Laura Grigaliūnaitė, natografas Charalampos Efthymiou, vertėja Sonata Zubovienė, anglų kalbos redaktorius Josephas A. Everattas, konsultantė Rita Nomicaitė ir techninis redaktorius Rokas Zubovas.

Leidinyje yra didelės apimties ir puslapių (448 p.), ir kūrinų skaičiumi (152 vnt.). Jis apima ir puikiai reprezentuoja visą Čiurlionio kūrybą fortepijonui nuo 1897 iki 1909 m. Nepriekaištingos poligrafinės kokybės (spausdino UAB „Petro ofsetas“), išleistas dviem kalbomis (lietuvių ir anglų) 2000 egz. tiražu su viršelį puošiančiu Telesforo Kulakausko legendiniu tapusiu grafikos darbu, leidinys, be abejonės, solidžiai reprezentuos Lietuvos muzikinę kultūrą mūsų svečiams, Lietuvos bičiuliams ir Čiurlionio gerbėjams užsienyje.

Pavadinimas, tiksliau – jo plėtinys *Visuma*, nurodo, kad ši natų knyga apima visus Čiurlionio kūrinius fortepijonui. Bet taip nėra, nes visi Čiurlionio kūriniai fortepijonui sunkiai tilptų net į kelis toms. Šiame leidinyje pateikiama tik jo redaktoriaus per visą gyvenimą parengtų ir anksčiau publikuotų kūrinių sąvadas, tiesa, labai įspūdingas!

Kūriniai identifikuojami taip pat pagal redaktoriaus sudarytą ir nuo 1975 m. taikomą Čiurlionio kūrinių numeraciją¹ su indeksu VL. Pirmuose fortepijoninių kūrinių leidiniuose (1975–1980) Landsbergis, greta savo numerių, dar įrašydavo ir kitą, Jadvygos Čiurlionytės suformuotą ir plačiai naudotą kūrinių žymėjimą opusais, o nuo 1981 m. Čiurlionio kūrinius jis žymi tik savo numeriais. Kurį laiką ši sistema puikiai atliko savo funkciją – leido geriau ir išsamiau pažinti Čiurlionio muzikos kūrybą ir jos chronologiją. Tačiau dabar ji sulaukia vis daugiau klausimų dėl savo nuoseklumo ir išsamumo, ypač atradus naujus Čiurlionio rankraščius, rekonstravus ir atlikus kelis stambius opusus, kurie iki šiol nėra įtraukti į Landsbergio sąrašą-katalogą².

Nors abu leidiniai (pirmoji ir antroji laida) beveik nesiskiria savo turiniu (muzikos kūriniais)³, tarp jų galima įžvelgti tam tikrų skirtumų, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai reflektuoja su bendrąja lietuviškų natų leidybos praktika (žr. 1 lentelę).

Požymiai	2004 m.	2024 m.
Leidėjas	Jonas Petronis, Kaunas	M. K. Čiurlionio namai, Vilnius
Copyright	© 2004 by Edition J. Petronis, Kaunas All rights reserved	Nenurodyta
Leidybą rėmė	Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Sauliaus Karoso labdaros ir paramos fondas, Ramūnas Garbaravičius	Lietuvos Respublikos kultūros ministerija (jubilineinė M. K. Čiurlionio programa)
Pavadinimas	Kūriniai fortepijonui. Visuma (Compositions For Piano. Completed)	Kūriniai fortepijonui. Visuma (Collected Piano Works)
Dedikacija	Čiurlionio 130-osioms metinėms	Čiurlionio 150-osioms metinėms
Viršelio dailininkas	Telesforas Kulakauskas; viršelyje – jo sukurta Čiurlionio paveikslo <i>Rex</i> stilizacija	Laura Grigaliūnaitė, viršelyje panaudotas T. Kulakausko grafikos darbas
Natografas	Romaldas Misiukevičius (notacijos programa <i>Finale</i>)	Charalampos Efthymiou (notacijos programa <i>Sibelius</i>)
Techninis redaktorius	Algis Ginevičius	Rokas Zubovas
Vertėja į anglų k.	Sonata Zubovienė	Sonata Zubovienė
Anglų k. redaktorius	nėra	Joseph A. Everatt
Kalbos	Lietuvių, anglų	Lietuvių, anglų
Spaustuvė	„Morkūnas ir Ko.“, Kaunas; įrišta spaustuvėje „Spindulys“, Kaunas	UAB „Petro ofsetas“, Vilnius
Popierius	100 gr, ofsetinis	100 gr, Munken print white
Įrišimas	Kietas	Kietas
Tiražas	1000 egz.	2000 egz.
Formatas	29 x 22 cm	29,7 x 21 (A4)
Apimtis	432 p. (54 sp. l.)	448 p. (56 sp. l.) (su papildomai įklijuotu lapu tarp p. 22 ir p. 23 – 450 p.)
Svoris	1,3 kg	1,5 kg
Bendra struktūra	Pratarmė, 150 kūrinių, komentarai	Pratarmė, 152 kūriniai, komentarai
Priešlapis	Portretinė Čiurlionio fotografija (1908) ir autografas	Portretinė Čiurlionio fotografija (1908)
Turinys	Leidinio pabaigoje	Leidinio pradžioje
Leidinio metrika	Leidinio pabaigoje	Leidinio pabaigoje
Vidiniai viršelio puslapiai	Tonuota Čiurlionio muzikos rankraščio faksimilė, 2 p. (Fuga b-moll /VL 345, DK 293, II red./, Čm 16, p. 00675–00676)	Spalvota Čiurlionio muzikos rankraščio faksimilė, 3 p. (Preliudas b-moll /VL 269, DK 184.1/, Čm 60, p. 1–2; <i>Jūra</i> /VL 317c, DK 279-III/, Čm 21, p. 252)

1 lentelė. Formalus pirmos ir antros laidos palyginimas

Panagrinėkime naujai pasirodžiusį leidinį detaliau.

Leidinio tipas

Kaip žinome, gali būti įvairios paskirties ir parengimo būdo leidiniai. Išskiriami diplomatiniai (tikslaus perrašymo), kritiniai, urteksto, faksimiliniai, pedagoginiai, interpretaciniai etc. leidiniai. 2004 m. išleistas ir dabar pakartotas leidinys „Kūriniai fortepijonui“ priskirtinas prie atlikėjo redakcijos, t. y. pianisto ir muzikologo Landsbergio interpretacijos fiksavimo ir perteikimo. Muzikos interpretacijos požiūriu ir Lietuvos muzikos istorijos raidoje tai yra be galo reikšminga ir svarbu. Pats žymiausias Čiurlionio muzikos tyrėjas ir atlikėjas šiuo leidiniu apibendrina ir pateikia subrandintą ir scenoje patikrintą savo interpretacinį sprendimą, kuris yra pavyzdinis ir sektinas.

Leidinio naudotojai

Leidinyje skiriamas Čiurlionio muzikos gerbėjams ir atlikėjams. Pirmiausia, matyt, jis orientuotas į profesionalius atlikėjus, kurie supranta užrašytų ir neužrašytų ženklų ir pianistinių nuorodų prasmę ir pagal juos gali sukurti brandžią interpretaciją. Leidinys tikriausiai skiriamas ir fortepijono pedagogams bei besimokančiam jaunimui – studentams ir moksleiviams. Čia jie ras redaktoriaus kruopščiai surašytų siūlymų, ką ir kaip skambinti, kad būtų teigiamas meninis rezultatas. Jaunesnio amžiaus moksleiviai tikriausiai padėkos natografui už gana stambų natų šriftą, kuris leidžia geriau matyti natas. Tačiau apimtis (apie 450 p.), formatas ir svoris (1,5 kg) labai apsunkina praktinį leidinio naudojimą. Skambinti iš šių natų bus nepatogu (reikės nuspręsti, kaip stabiliai išlaikyti atverstą puslapį). Naudoti pedagogikoje, ypač pradiniam ir viduriniame lygmenyje, taip pat bus komplikauta pirmiausia dėl didelio leidinio svorio ir šiam tikslui nepritaikytos redakcijos. Jau dabar akivaizdu, kad praktiškai naudoti labiau tiktų skaitmeninė šio leidinio versija ir galimybė įsigyti / atsisiųsti kūrinius po vieną (ar ciklais).

Redagavimo metodika

Leidinyje pasirinkta gana laisva redagavimo metodika. Nors šis leidinys fiksuoja ir perteikia pirmiausia atlikėjo – Vytauto Landsbergio – interpretaciją, čia galima įžvelgti diplomatiniam, kritiniam ar urteksto leidinio tipui charakteringų požymių. Leidinio redaktorių mes pažįstame kaip precizinio tikslumo ir maksimalios autentikos siekiantį muzikologą. Jau esame įpratę prie jo pedantiškai parengtų Čiurlionio redakcijų, kuriose esminis principas buvo ir yra aiškiai atskirti visas redaktoriaus intervencijas nuo kompozitoriaus teksto. Tai pirmiausia pasiekama neautorinės natos spausdinant mažesniu šriftu (petitu), o kitus redaktoriaus įrašus pateikiant skliausteliuose. Lyginant skirtingais metais parengtus Landsbergio leidinius, galima net įžvelgti tam tikrą redagavimo metodologijos evoliuciją, kuri savo pika, mano manymu, pasiekė XX a. devintame

dešimtmetyje (1985 m. darbas „Iš eskizų fortepijonui“). Vėliau tikriausiai dėl laiko stokos (nuo 1989 m. Landsbergis tapo aktyviu Lietuvos politinio gyvenimo lyderiu ir vadovu) preciziškai peržiūrėti korektūras, jas sulyginti su rankraščiais ar suvienodinti ankstesnių leidinių redakcijas galimybių buvo vis mažiau. Taigi ir šiame leidinyje (ir 2004, ir 2024 m.) matomas tam tikras redagavimo netolygumas. Ir pats redaktorius komentaruose pažymi, kad, pavyzdžiui, „į šį [leidinį] bus atkeliavęs ir kai kur nevienodas tankis pedalizacijos patarimų“⁴.

Aptardamas Čiurlionio rankraščių specifika, redaktorius rašo:

Čiurlionis žymėdavosi beveik vien tik natas. Tempų, dinamikos ir kitokios atlikimo nuorodos labai retos. Jas redaktorius išsaugojo, bet nežymėjo kaip nors išskirdamas. Visa kita, nemažiau 95 procentai atlikimo nuorodų yra redaktoriaus interpretacija, pasiūlymas ir patarimas būsimam atlikėjui. Lygomis žymimas labiau struktūrinis frazavimas – platesniais dariniais, bet kai kur palikta ir autoriniai maži dviejų garsų jungimai, žymintys veikia niuansuotę.⁵

Taigi, lygindami leidinyje pateiktą natų tekstą su Čiurlionio rankraščiais, matome, kad ištis dominuoja redaktoriaus sugalvoti ir įrašyti kūrinių pavadinimai, atlikimo tempai, dinamika, pedalizacija, faktūros paskirstymas rankoms, frazuotė, prikurtos nebaigtų kūrinių pabaigos etc. Išsaugota tik viena pagrindinė ankstesnio redagavimo ypatybė – visos neautorinės natos spausdinamos mažesniu šriftu (petitu). Bet visi kiti redaktoriaus įrašai natose niekaip neišskirti ir komentaruose nekomentuoti. Net ir esant tik keliems autoriniams ženklams (tiems likusiems 5 proc.), manyčiau, juos verta vienaip ar kitaip pažymėti. Dabar leidinyje vis dėlto palikta per daug neaiškumų ir abejonių dėl autorinių nuorodų.

Kūrybos periodizacija

Naujame leidinyje pateikiama kiek patikslinta Čiurlionio muzikos periodizacija, ji nebuvo taip aiškiai fiksuota pirmoje laidoje. Kaip žinome, skirtingi tyrėjai skirtingai matė ir mato Čiurlionio kūrybos visumą. Nors sutariama, kad esminis lūžis įvyko 1904-aisiais, Čiurlioniu pradėjus intensyviai tapyti, jo muzikos kūryba, trukusi vos 14 metų, skirstoma nuo dviejų iki penkių laikotarpių (žr. 2 lentelę). Jadvyga Čiurlionytė visą Čiurlionio muziką skirstė į keturis penkis laikotarpius⁶. Landsbergis išskiria tris laikotarpius⁷. Buvęs Landsbergio kandidatines disertacijos konsultantas Rusijos muzikologas Jurijus Tiulinas (1893–1978) siūlė Čiurlionio muziką skirstyti į du laikotarpius⁸. Šių eilučių autorius taip pat laikosi nuomonės, kad Čiurlionio muziką tikslinga skirstyti tik į du ilgiau trunkančius laikotarpius – ankstyvąjį (studijų) ir brandųjį, ribą brėžiant ties 1904 m. Skaidymas į keliolika 2–3 metų trukmės atkarpių, kuriose gan sunku įžvelgti ryškesnius stilistinius pokyčius, labiau

Metai	J. Čiurlionytė		J. Tiulinas	V. Landsbergis	
	1957 m.	1975 m.	1969 m.	1986 m.	2024 m.
1896	I. Jaunatvės (4 m.)	I. Pirmasis laikotarpis (4 m.)	I. Jaunystės (8 m.)	I. Studijų ir savarankiško kelio pradžia (8 m.)	I. Ankstyvasis (5 m.)
1897					
1898					
1899					
1900	II. Ruošimosi į Leipcigą ir ten įgyto meistriškumo (4 m.)	II. Įgyto meistriškumo (1900–1901; 1,5 m.)	II. Brandos (6 m.)	II. Lūžio (4 m.)	II. Proveržio (4 m.)
1901					
1902		III. Studijų Leipcige metai (1901–1902; 1,5 m.)			
1903					
1904	III. Pereinamoji, neramaus ieškojimo fazė (3 m.)	IV. Pereinamojo neramaus ieškojimo fazė (2 m.)	II. Brandos (6 m.)	II. Lūžio (4 m.)	III. Brandos (3 m.)
1905					
1906		V. Savito muzikinio mąstymo įtvirtinimas (4 m.)			
1907	IV. Savito originalaus stiliaus (3 m.)			III. Brandos (2 m.)	
1908					
1909					

2 lentelė. Čiurlionio muzikinės kūrybos periodizacija

sisisija su Čiurlionio kūrybos specifika kurti „šuoais“ nei su aiškiai išvegljamais kūrybos etapais.

Naujame leidime, lyginant su 2004 m., Landsbergio išskiriami trys Čiurlionio kūrybos laikotarpiai yra patikslinti pagal metų ribas (sutrumpintas pirmasis laikotarpis, metais pailginti antrasis ir trečiasis laikotarpiai) ir pateikti tiek turinyje, tiek prie natų (skyrų pavadinimams palikti atskiri puslapiai).

Kūrinių grupavimas

2004 ir 2024 m. leidinyje kūriniai pateikti ne ištaisai, jie suskirstyti į nedideles grupes. Jos suformuotos pagal skirtingus požymius – sukūrimo vietą, žanrus, tematiką, komponavimo techniką, o 2024 m. versijoje kūriniai papildomai dar suskirstyti į tris kūrybos laikotarpius. Visi nedidelių grupelių pavadinimai sugalvoti leidinio sudarytojo. Vienintelis originalus pavadinimas – mažų peizažų ciklas *Jūra* (VL 317 / DK 279), nors ir čia, lyginant su rankraščiu, yra neatitikimas – Čiurlionis prie kiekvienos dalies pavadinimą įrašė tarmiškai – *Marės*. Tarmiškumų standartizuotoje kalboje nepriimta rašyti, bet žodis *marios* yra „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ ir turi kitą prasmės niuansą nei *jūra*. Geografiškai čia taip pat yra prasminis skirtumas (*marios* – įlanka, nerijos atskirta nuo *jūros*)⁹. Tad

šio ciklo pavadinimą tikslinga koreguoti į *Marios*, juolab kad *Jūros* pavadinimas vis dar kelia painiavą su simfonine poema *Jūra* ar chorine kompozicija tuo pačiu pavadinimu. O žanro patikslinimas – mažų peizažų ciklas – yra autentiškas, paminėtas pirmojo atlikimo (1909 m.) programėlėje ir abejonių nekelia.

Kūrinių pavadinimai

2004 m. leidinyje Landsbergis pasiūlė ir 2024 m. versijoje įtvirtino nemažai naujų pavadinimų atskiriems kūriniams ir jų grupėms. Šie nauji pavadinimai rodo, kad redaktorius ilgainiui tolsta nuo savo principo laikytis kuo didesnės autentikos ir leidžia sau laisviau interpretuoti ne tik kūrinius, bet ir jų meninį įvaizdį apibėžiančius pavadinimus. Lygindami su paskutine Čiurlionio kūrybos sąrašo versija (1986 m.), čia randame per dvidešimt „naujų“ kūrinių (žr. 3 lentelę), o lyginant su 2004 m. leidiniu, matyti, kad pakartotoje versijoje dauguma pavadinimų patikslinti papildomai prirašant tonacijas. Tik du ciklai – *Naujos dermės* ir *Audros ir gelmės* – liko be tonacijų ir vidinių pavadinimų. O visi *Druskininkų preliudai*, *Diptikas*, mažų peizažų ciklas *Jūra*, *Jūros dovanos* ir *Du preliudai g-moll* pakartotame leidime įgijo išsamius juos sudarančių kūrinių pavadinimus su tonacijomis.

VL	DK	M. K. Čiurlionio muzikos kūrinių sąrašas, 1986 m.	Kūriniai fortepijonui. Visuma. 2004 m.	Kūriniai fortepijonui. Visuma. II laida. 2024 m.
100	172	Preliudas d-moll (vargonams)	nėra	Preliudas-kanonas d-moll (forte-pijonui)
144	13	Valsas b-moll	Valsas–paskyrimas	Valsas–paskyrimas b-moll
146	15	Lietuviška dainelė	Lietuviška dainelė	Lietuviška giesmelė
155	22	Sonata F-dur (a, b, c, d)	Andante cantabile (Sonatos F-dur antroji dalis)	Andante cantabile
169	39	Preliudas b-moll	Paskyrimas	Paskyrimas b-moll
177	54	Valsas F-dur	Lokio maurojimas (Valsas)	Valsas F-dur <i>Lokio maurojimas</i>
180a	43	Mazurka Des-dur	Mazurka – muzikinis momentas	Mazurka – muzikinis momentas Des-dur
184	57	Preliudas Fis-dur	Viešpaties angelas	Viešpaties angelas
187	61	Preliudas Des-dur	Pastoralė	Pastoralė Des-dur
242	134.3	Preliudas G-dur	Lopšinė	Lopšinė G-dur
246	134.7	Pjesė A-dur	Muzikinis momentas A-dur	Muzikinis momentas A-dur
255	248	<i>Jūra</i> . Simfoninės poemos fragmentas	Santaika. Simfoninės poemos <i>Jūra</i> fragmentas	Santaika. Simfoninės poemos <i>Jūra</i> fragmentas
261	155	Preliudas d-moll	Dialogas (Preliudas)	Dialogas (Preliudas) d-moll
266	180	Preliudas d-moll	Scherzo passionato (Preliudas)	Scherzo passionato (Preliudas) d-moll
268	182	Lakštingala	Lakštingala	Lakštingala d-moll
271a	184.3	[atskiros pozicijos ir pavadinimo nėra]	[Mažoji sonata (Keturi kūriniai viena tema)]. IV. Finale (Fuga)	[Mažoji sonata]. IV. Finale. Fuga
290	215	Kad ir nežinojau	Kad ir nežinojau	Kelio nežinojau
294	236	Preliudas d-moll	Rudenėlis	Rudenėlis d-moll
299	246	Preliudas g-moll/ Es-dur	Prisiminimas	Prisiminimas d-moll
317	279	<i>Jūra</i> , mažų peizažų ciklas (I–III; a–c)	<i>Jūra</i> , mažų peizažų ciklas (I–III; a–c)	<i>Jūra</i> , mažų peizažų ciklas: I. Moderato e liberamente (VL 317a) II. Andante (VL 317b) III. Allegro impetuoso (VL 317c)
337	311	Fuga sumažintos dermės tema	Fuga sumažintoj dermėj	Fuga sumažintoje dermėje
337a	313	Sekminių preliudas	Sekminių muzika	Sekminių muzika
339	316	Preliudas	Preliudas G-dur	Preliudas padidintoje G dermėje
340	318	Preliudas d-moll	Motule mano	Preliudas <i>Motule mano</i>
343	323	Preliudas g-moll	Šventas Dieve	Preliudas <i>Šventas Dieve</i>

Kai kurie kūrinių pavadinimai patikslinti iš naujo įvertinus Čiurlionytės liudijimą. Pavyzdžiui, dainos *Kad ir nežinojau* (VL 290 / DK 215) harmonizacija fortepijonui nuo pirmosios publikacijos 1925 m. buvo skelbiama pagal Čiurlionytės pateiktą pavadinimą. Dabar pavadinimas patikslintas pagal pirmuosius dainos žodžius: *Kelio nežinojau*. Kita pjesė fortepijonui, anksčiau čiurlionistikoje žinoma kaip *Preliudas G-dur* (VL 242 / DK 134.3), dabartiniame leidime pervadintas į *Lopšinę*, vis dar pasikliaujant anksčiau išsakytu Čiurlionytės liudijimu¹⁰. Bet Čiurlionytės liudijimais ir atmintimi, kad ir kokia gera ji būtų, visiškai pasikliauti negalime. Tai parodė atvejis su *Preliudu b-moll* (VL 269 / DK 184.1). Penkiasdešimt metų (nuo pirmosios publikacijos 1925 iki 1975 m.) Preliudas buvo skelbiamas pagal nebaigtą juodraščių (Čm 6) su Čiurlionytės užrašyta „autentiška“ (kaip ją skambino, pasak Čiurlionytės, pats Čiurlionis) pabaiga. Tačiau paaiškėjo, kad ši pabaiga iš esmės skiriasi nuo kompozitoriaus švarraščio, atrasto apie 1986 m. (Čm 60).

Leidinyje esanti antroji *Sonatos F-dur* dalis (VL 155 / DK 22) ir turinyje, ir natose pateikiama kaip savarankiška pjesė *Andante cantabile*. Tai, kad čia yra antroji Sonatos dalis, paminėta tik komentaruose.

Valsas F-dur (VL 177 / DK 54) dabar pateikiamas su literatūriniu pavadinimu *Lokio maurojimas*. Tai pagrįsta Čiurlionio užuomina laiške Petruui Markevičiui, kur jis su humoru save apibūdina kaip lokį, kuris ne mauroja, o tik niurna¹¹. Tad tikslesnis ir humoristinę potekstę išlaikantis pavadinimas būtų *Lokio niurnėjimas*. Bet rankraštyje nėra jokio pavadinimo ir galiausiai net nežinia, ar Čiurlionis apskritai norėjo šį valsą taip pavadinti.

2004 m. pirmą kartą pateikti ir 2024 m. pakartoti nauji Čiurlionio muzikos grupių pavadinimai sukėlė nemažą sumaištį. Žinant, kad leidinio sudarytojas ir redaktorius visą laiką kryptingai siekė kuo autentiškesnio teksto ir perteikti visas detales, šie pavadinimai pasirodė ypač subjektyvūs ir, nors koreliuojantys su bendromis Čiurlionio kūrybos idėjomis, labai susiaurinantys ir apribojantys kūrinių meninių įvaidžių lauką. Labiausiai nusteбіno šie pavadinimai:

Mažoji sonata,

Naujos dermės,

Audros ir gelmės,

Jūros preliudai (2024 m. leidime pakeista į *Jūros dovanos*).

Tai, kad Čiurlionio muzikoje atsiranda nauji literatūriniai kūrinių pavadinimai (analogiškai tapybos darbams, kur tokie pavadinimai taip pat yra sugalvoti menotyrininkų, nors pats dailininkas, pavyzdžiui, sonatas žymėjo ir vadino tik eilės numeriais), leidžia greičiau susigaudyti kūrinių vi-sumoje, bet kartu riboja galimą platesnį muzikos suvokimą ir tolsta nuo pirminės Čiurlionio idėjos bei kitų galimų (ne iki galo realizuotų) ciklų įsisąmoninimo¹².

Dedikacijos

2004 m. leidinyje dedikacijos užrašytos prie natų¹³, o 2024 m. laidoje jos iškeltos į komentarus. Dedikacija yra svarbus kultūrinis ir istorinis reiškinys, atskleidžiantis daug platesnį kūrinių suvokimo lauką. Natose ji yra neatsiejama kūrinių pavadinimo dalis, tad bet kuriame leidinyje reikėtų išsaugoti dedikaciją prie kūrinių / natų, nes tai ne tik pagarbos kompozitoriaus valiai išraiška, bet ir mūsų pačių vidinės kultūros rodiklis.

Maketas

Leidinio dizainas ir maketas yra nepriekaištingi. Akiai malonus viršelis (minkštai žalsvu atspalviu) sukurtas išlaikant simbolių tęstinumą – ir šrifto, ir piešinio: su Kulakausko stilizuotu Čiurlionio paveikslu *Rex* piešiniu Čiurlionio kūrinių publikuojami jau daugiau nei 80 metų Tiesa, tai pirmiausia leidėjo Jono Petronio skiriamasis ženklas – leidėjas 1943 m. užsakė dailininkui šią iliustraciją ir sumokėjo jam net kelis šimtus reichsmarkių¹⁴. Nors leidėjas ir dailininkas jau yra mirę, tikėtina, kad dabartinio leidinio autoriai suderino šio ženklo panaudojimą su autorių teisių paveldėtojais.

Leidinio formatas (A4) Lietuvoje jau tapo standartinis natoms leisti. Šiuo formatu natos rengiamos dažniausiai dėl techninių gamybos ypatumų – toks popieriaus formatas Lietuvoje (ir kontinentinėje Europoje) populiariausias, spaustuvų gamybinė įranga taip pat orientuota į šį formatą. Tačiau tarptautinėje praktikoje natos leidžiamos kiek didesniu formatu (9 x 12 colių) vien dėl to, kad būtų galimybė puslapyje laisviau ir patogiau išdėstyti natas. Be to, tokiu formatu leidžiamose natose kaip paprastai paliekamos daug didesnės paraštės (iki 3 cm). Norėtūsi, kad ir Čiurlionis ateityje būtų leidžiamas natoms tinkamesniu formatu.

Natografija

Bendrai žvelgiant, natografinis leidinio pateikimas yra kokybiškas. Pirmiausia sveikintinas natografo apsisprendimas laisviau išdėstyti natas puslapyje, jas pateikti gana stambiu gerai matomu atlikėjui šrifto, kiekvieną kūrinių pradėti nauju puslapiu, numatyti mažesnį puslapių vartymą (lyginant su 2004 m. maketu, šiame leidinyje puslapių išdėstymas patogesnis atlikėjui). Galiausiai pačios notacijos programos (*Sibelius*) šriftas graikštesnis ir švelnesnis, tinkamesnis klasikinei / akademiniai muzikai nei anksčiau naudota kita notacijos programa (*Finale*). Natografas kokybiškai išsprendė daugelį natografiškai sudėtingų situacijų, dėl to leidinys išties atrodo puikiai parengtas ir neabejotina, kad iš jo bus maloniau skambinti. Žinoma, tobulumui ribų nėra, tad daugiau korektūrinių pastabų surašyta toliau.

Korektūra

Nors leidinys atrodo nepriekaištingai, akylas skaitytojas vis dėlto čia dar gali rasti nemažai taisytinių dalykų. Kai kurie jų panašesni į menotyrinius svarstymus (galimi

skirtingi pateikimo ir realizavimo variantai, matyt, leidinio redaktoriaus apsvaistinti, bet neužrašyti, tad nepataisyti ir leidiniuose), o kai kurie jų yra tik techninio pobūdžio. Charakteringiausias korektūrine prasme pavyzdys yra *Muzikinis momentas Des-dur* (DK 32). Pirmose dviejose publikacijose (1981, 1985) jam priskirtas numeris VL 163a, bet vėliau 1986 m. publikuotame Čiurlionio kūrinių sąrašė-kataloge jis žymimas numeriu VL 180. Dar vėliau (2004 m.) skelbiant šį kūrinių prie jo vėl rašomas numeris VL 163a. Tad lieka neaišku, kuris numeris teisingas. Sąrašė-kataloge kūrinių vieta ir numeris (VL 180) pagrįsti rankraštyje esančia data – 1900 m. sausio 17 d. Bet ši data Čiurlionio užrašyta prie kito eskizo – *Mazurkos Des-dur* (VL 180a / DK 43), o minimas *Muzikinio momento* rankraštis yra be jokios datos. Akivaizdu, kad 1986 m. skelbiant sąrašė-katalogą čia įsivėlė klaida dėl dviejų eskizų su ta pačia tonacija. Matyt, *Mazurka Des-dur*, kuri 1986 m. sąrašė-kataloge numeruota kaip VL 180a, turėjo būti pažymėta numeriu be raidės (VL 180), o *Muzikinis momentas Des-dur* – tuo numeriu, kuris skelbiamas leidiniuose (VL 163a). Tačiau 2024 m. leidinio komentaruose *Muzikinis momentas Des-dur* vėl pažymėtas numeriu VL 180, o prie natų du kartus įrašytas tas pats numeris VL 163a. Juo pažymėtas *Muzikinis momentas Des-dur* ir *Muzikinis momentas fis-moll* (VL 163 / DK 31), kuris ir ankstesnėse publikacijose (1975, 1980, 2004), ir 1986 m. sąrašė-kataloge žymimas numeriu be raidės.

Be numeracijos, *Muzikiniame momente Des-dur* taip pat perkelta viena korektūros klaida iš 2004 m. Tai rankraščio 7 takto kairės rankos partijoje esanti lyga. Ji buvo įrašyta pirmose dviejose šio kūrinių publikacijose (1981, 1985), irgi parengtose Landsbergio. Bet 2004 m. leidime ji praleista ir neįrašyta antroje laidoje.

Panaši korektūros klaida palikta variacijose *Kai aušra šviesi pakyla* (VL 238 / DK 130)¹⁵. Pastebėjus ankstesnį numeracijos netikslumą (2004 m. leidinyje prie natų ir turinyje įrašytas numeris VL 229, nors komentaruose nurodyta teisingai – VL 238), jis pataisytas naujo leidinio turinyje, bet prie natų klaida neištaisyta (palikta VL 229). Dėl pavadinimo taip pat reikalingas patikslinimas. Čiurlionio variacijos yra sukurtos pagal Franciszeko Karpińskiego giesmę *Kiedy ranne wstają zorze*, sukurtą 1780 m. (Adomo Mickevičiaus nuoroda pirmoje kūrinių publikacijoje) ir publikuotą XIX a. leidinyje *Śpiewy narodowe* kiek trumpesniu pavadinimu – *Kiedy ranne*. Taigi tikslesnis variacijų pavadinimo vertimas į lietuvių kalbą būtų *Kai anksti aušra pakyla*¹⁶.

Naujajame leidinyje netiksliai užrašyta *Preljudo II* (VL 302 / DK 244) dermė. Tai yra vienintelis Preljudas visoje Čiurlionio kūryboje su netipine derme, kur prie rakto kompozitorius užrašė tris bemolius – *si, do, la*. 2004 m. leidime ši dirbtinė dermė nurodyta teisingai, bet dabar, tikriausiai per neapsižiūrėjimą, čia įrašyta standartinė Es-dur / c-moll dermė su *si, mi, la* bemoliais. Nors prie natų visi alteracijos ženklai įrašyti papildomai, lieka neaišku, kaip vis dėlto

skambinti *mi* natas – su bemoliu ar ne (prie jų papildomi ženklai ne pridėti).

Manytina, kad visa ši painiava liko dėl neatidžiai atliktos korektūros. Pataisyti bent iš dalies šią situaciją (pirmiausia dėl numeracijos), matyt, galima pakartotinai skelbiant patikslintą Čiurlionio muzikos kūrinių sąrašė-katalogą. Tačiau net ir patikslintas šis Čiurlionio kūrybos sąvadas nebetenkins reiklaus šių dienų vartotojo, nes turi esminių spragų – jis sudarytas vertinamuoju principu (atsisakyta dalies ankstyviausių ir vėlyviausių kūrinių), prie kai kurių numerių pridėtos raidės vienu atveju nurodo to paties kūrinių variantą, kitu – naują kompoziciją, čia taip pat įtraukti amžininkų paminėti, bet rankraščiuose neišlikę opusai (pavyzdžiui, Koncertinė pjesė violončelei, VL 10 / DK 102; Styginių trio, VL 79 / DK 113), bet neįtraukti esamuose ir naujai (2006 m.) atrastuose rankraščiuose esantys kūriniai. Sąrašė-kataloge laikomasi poskyrių viduje esančios chronologijos. Dėl to į sąvadą įtraukus naujas pozicijas, sugriūtų nuosekli numeracija, o papildomų raidelių skaičius labai apsunkintų tokio sąvado supratimą. Kai kurie patikslinimai (sukuriant naują poziciją) šiame sąrašė-kataloge buvo daromi savarankiškai atskirų redaktorių kaskart publikuojant naujus Čiurlionio kūrinius, bet esminių sprendimų, kaip pataisyti situaciją, kol kas nėra. Naujos kūrinių pozicijos, atsiradusios 1986 m. publikavus paskutinį sąrašė-katalogą, yra šios:

VL 201-1 iki 201-17 (DK 79.1–79.17). Ankstyvieji kanonai fortepijonui. Nauji numeriai įvesti Dariaus Kučinsko parengtame leidinyje *Ankstyvieji kanonai* (Kaunas: J. Petronis, 1998);

VL 271a (DK 184.3). Mažoji sonata. Finale (Fuga). Naujas numeris įvestas Landsbergio parengtame leidinyje *Kūriniai fortepijonui. Visuma* (Kaunas: J. Petronis, 2004); pakartotas 2024 m. leidime;

VL 198a (DK 75). Mazurka H-dur. Naujas numeris įvestas Roko Zubovo parengtame muzikos įrašų leidinyje *Kūriniai fortepijonui* (6 CD rinkinys ir bukletas) (Vilnius: Impetus Musicus, 2013).

Dauguma netikslumų leidinyje yra paprasčiausios korektūros klaidos. Korektūrą turėjo atlikti leidinio redaktorius, o ją dar kartą sužiūrėti – techninis redaktorius. Nežinia dėl kokių priežasčių tai buvo atlikta labai neatidžiai. Be to, čia prisidėjo ir pats leidinio rengimo pobūdis – pakartotas leidimas buvo rengtas nepatikrinus maketo pagal rankraščius, tik pasikliaujant ankstesniame leidinyje įrašytomis pataisomis¹⁷. Visa tai liudija apie gan prastą muzikos kūrinių leidybos padėtį Lietuvoje. Kai nėra bent kiek pastoviau veikiančios natų leidyklos, netelkiami ir neugdomi atitinkamo profilio specialistai (korektoriai, natografs, redaktoriai), nekaupiama darbinė patirtis ir neformuojama redagavimo praktika, kuri tokių akivaizdžių riktų nepaliktų. Juk pas mus nėra įprasta, kad korektūrą skaitytų kas nors kitas – leidinio sudarytojas ar redaktorius pats turi sužiūrėti savo parengtas

natas, o, kaip žinome, savo klaidų dažniausiai nematome. Samdyti dar vieną žmogų korektūroms nėra nei lėšų, nei atitinkamos kompetencijos ir kvalifikacijos korektorių, nes ekspertų, gerai išmanančių Čiurlionio rankraštyną ir ankstesnes publikacijas, visoje Lietuvoje yra tik du ar trys. Esant tokiai situacijai Čiurlionio muzika dar ilgai bus leidžiama su vienokiomis ar kitokiomis klaidomis, kad ir kokios didelės ambicijos būtų nors kartą Čiurlionio natas išleisti be klaidų. Padėti ilgainiui galėtų pataisyti pasiryžimas Lietuvoje suformuoti stabiliai veikiančią Čiurlionio tyrimų centrą ar institutą, nuosekliai ir nuolat dirbantį atitinkama linkme. Apie tai vis kalba kiekviena naujai užaugusi karta, bet tuo viskas ir baigiasi. Didesnio noro ir – svarbiausia – valios pristinga¹⁸.

Toliau paminėtos kai kurios natografijos pastabos yra ne tiek priekaištas natografui ir techniniam leidinio redaktoriui, kiek siekis ateityje išvengti panašių netikslumų ir pagal galimybes parengti tobulesnę Čiurlionio muzikos variantą bei maksimaliai panaudoti notacijos programos (*Sibelius*) galimybes, kurios dabar, atrodo, lenkia natografo žinias ir įgūdžius.

Natografijos korektūra

Nors bendras natografo darbas atrodo įspūdingai, vis dėlto palikta nemažai profesinių netikslumų. Šiuo metu tarptautinėje praktikoje pavyzdiniu laikomas ir daugelio pasaulio natografų bei leidyklų naudojamas Kurto Stone enciklopedinio pobūdžio natografijos vadovėlis *Music Notation in the Twentieth Century. A Practical Guidebook*¹⁹. Juo vadovaujantis būtų galima iš anksto išvengti nemažai dabar leidinyje paliktų neapsižiūrėjimų ar net notacijos klaidų.

Pirmiausia akis bado netaisyklingai rašomas italų kalbosrieveksmis *più*. Dar rengiant 2004 m. leidimą taip pat buvo nelengva atrasti, kaip su notacijos programa techniškai užrašyti šįrieveksmį su diakritiniu ženklu. Bet redaktorius išsireikalavo, o natografas (Misiukevičius) rado būdą, kaip taisyklingai užrašyti šįrieveksmį. Dabartiniame leidime, spėju, redaktorius neturėjo pakankamai laiko patikrinti spaudai atiduodamo leidinio, o techninis redaktorius (Rokas Zubovas) taip pat į tai neatkreipė dėmesio irrieveksmis visame leidinyje liko be diakritinio ženklo.

Variantų (*ossia*) užrašai 2024 m. leidime taip pat nurodo labiau natografo kompetencijos stoką nei programos galimybes. Kūriniuose, kur reikalingas *ossia* variantas, jau nuo sistemos pradžios kažkodėl yra nubrėžta be galo ilga vertikali linija, kartais net su ištempta akolade. Taip nerašoma, ir 2004 m. leidime šie atvejai buvo pateikti tinkamai.

Suspausti, kartais „sulipę“ prienatiniai alteracijos ženklai taip pat yra natografo neapsižiūrėjimas. Jei prie natos ar akordo yra keli alteracijos ženklai, neretai jie užrašyti per arti vienas kito (sulipę). Taip nutinka dažniausiai tada, kai šiems ženkluams trūksta vietos. Bet šiame leidinyje, akivaizdu, tiesiog neapsižiūrėta ir atstumai nepalyginti (pvz., p. 49 ar 84).

Komentaruose nurodoma, kad kai kurie alteracijos ženklai (kur gali būti atliekama vienaip ar kitaip) rašomi laužtiniuose skliaustuose. Tačiau naujame leidime tokių skliaustų nerasta – čia naudojami tik lenktiniai skliausteliai. Šių skliaustelių paskirtis kartais išties lieka labai neaiški – ar juose įrašytas alteracijos ženklas yra tik primenantis, ar galimas ir kitas (neprivalomas) atlikimo variantas? Laužtiniai skliaustai buvo naudojami tik 2004 m. leidinyje, o 2024 m. laidoje užuomina apie laužtinius skliaustelius liko komentaruose. Pakeitus šį sakinį komentaruose, klausimas bent iš dalies būtų išspręstas.

Labai keistai atrodo puslapiai su raidėmis (p. 22, 22a, 22b). Numeruoti puslapius su papildomomis raidėmis yra įprastiau meno albumuose ar leidiniuose su žemėlapiiais, kuriems per mažas tradicinis leidinio formatas ir reikia atvartų. Bet šiuo atveju muzikos leidinyje, akivaizdu, per vėlai pastebėta teksto spraga, kai leidinio maketas jau buvo parengtas spaudai. Tokiais atvejais tolesnis gamybos procesas turėtų būti stabdomas, kol nepermaketuojamas ir nepernumeruojamas visas leidinys. Matyt, su *Visuma* labai skubėta ir trūkstama spraga užpildyta paprasčiausiai įklįjuojant dar vieną puslapį su raidėmis. Tokios „papildomų puslapių“ su raidėmis praktikos nei Lietuvoje, nei užsienyje kol kas neteko matyti. Tai yra šiurkšti techninio leidinio redaktoriaus klaida ir neapsižiūrėjimas.

Taktų numeracija taip pat turi trūkumų. Nors visame leidinyje laikomasi vientisos taktų numeracijos, pasitaiko atvejų, kai jie pradedami numeruoti nuo kūrinio vidurio (p. 27 – Humoreska g-moll, VL 162 / DK 30; čia numeracija atsiranda tik tryliktame takte). Ten, kur *ossia* variantas prasižeda nuo sistemos pradžios, takto numeris įrašytas mažesniu dydžiu. Taip atsitinka tik tuomet, kai numeris notacijos programoje yra susiejamas su sumažinta (*ossia*) penkline. Numerį nesunkiai galima padidinti, jį susiejus su kita (100 proc. dydžio) penkline ar tiesiog pakeitus šrifto dydį.

Gana neįprastai žymimi netipiniai ritminių verčių dalybos atvejai (triolės, sekstolės etc.). Jei šių ritminę grupę sudaro smulkios natos, sujungtos viena sija, tradiciškai rašomas tik natų skaičių nurodantis skaitmuo. Jei grupei priklausančios natos nesujungtos viena sija, brėžiama laužtinė linija, jungianti šiai grupei priklausančias natas, ir papildomai įrašomas skaitmuo. Dabar leidinyje šiuo požiūriu nėra vientisumo.

Neišlaikytas vienodumas ir tais atvejais, kai melodija pereina iš vienos penklinės į kitą (iš kairės rankos į dešinę ar atvirkščiai). Leidinyje tai pažymėta keliais būdais – rodykle, punktyrine linija ar visai nepažymėta.

Nenurodyta ir komentaruose nepaaiškinta, kaip groti treles. Kaip žinome, klasikinis trelės grojimo būdas yra nuo viršutinės natos. Bet romantikai leido sau groti ir nuo pagrindinės natos, ir nuo viršutinės. Tikėtina, kad Čiurlionis taip pat taikė abu variantus. Leidinio redaktorius galėjo tai detalizuoti komentaruose ar išrašyti natomis, kaip buvo

padaryta 2004 m. leidinyje (*Sėjau rūta*, VL 334 / DK 307), bet antroje laidoje šių trelių paaiškinimų / išrašų natomis kažkodėl atsisakyta.

Leidinyje natų dydis nevienodas. Kai kurie kūriniai užrašyti tarpiniu dydžiu, t. y. ne visam leidiniui taikytu (tarkime, 100 proc.) dydžiu, bet ir ne petitu (p. 157–158, 179–181, 262–266, 373–378).

Tokių netikslumų ir klaidelių akyliu peržiūrėjus visą leidinį tikriausiai galima rasti ir daugiau. Taip pat dar liko neperžiūrėti tekstai anglų kalba. Bet, nepaisant čia išsakytų pastebėjimų, apibendrinant norėtusi tik pasikartoti, kad leidinys poligrafiniu požiūriu parengtas nepriekaištingai. Pataisius bent svarbiausias čia nurodytas redakcines ir natografijos klaidas, leidinys tinkamai reprezentuos Čiurlionio fortepijoninę kūrybą jubiliejiniiais ir vėlesniais metais. Svarbiausia, kad jis dabar pristato ir apibendrina žymiausio mūsų epochos Čiurlionio muzikos tyrėjo ir atlikėjo Vytauto Landsbergio interpretacinį variantą. Jis liks istorijai kaip mūsų laikų Čiurlionio muzikos supratimo veidrodis ir kaip Lietuvoje leidžiamų natų redagavimo praktikos žymuo.

Nuorodos

- 1 Pirmą kartą Čiurlionio kūrinių sąrašą-katalogą Landsbergis paskelbė 1971 m. (*Sonata vesny*, Leningrad: Muzyka). Pakartotinai skelbiant, jis tikslintas ir papildytas. Bendras kūrinių skaičius taip pat keitėsi: 1971 m. sąrašė buvo 353 pozicijos, 1975 m. – 345, 1986 m. – 346 pozicijos.
- 2 Landsbergio sudarytame Čiurlionio muzikos kūrinių sąvade nėra dabar rekonstruotų ir atliktų kelių stambesnės formos kūrinių, pavyzdžiui, simfoninės poemos *Dies Irae* (2015 m. rekonstravo Giedrius Kuprevičius, atl. Kauno miesto simfoninis orkestras), Sonatos smuikui ir fortepijonui (rekonstravo ir atliko Rokas Zubovas ir Darius Strimaitis pagal 2006 m. Dariaus Kučinsko atrastus Čiurlionio rankraščius Vilniaus universiteto bibliotekos J. Čiurlionytės fonde), II simfonijos (2024 m. rekonstravo Arvydas Malcys).
- 3 Antroje laidoje papildomai pridėta *Lietuviška lopšinė (Prapuoliau, močiute)* (VL 174 / DK 51) ir vargoninis Preliudaskanonas d-moll (VL 100 / DK 172).
- 4 *Kūriniai fortepijonui*: 2004 m., p. 409; 2024 m., p. 420.
- 5 Ibid.
- 6 *Kūriniai fortepijonui* (red. J. Čiurlionytė), Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 219 (išskiriami 4 laikotarpiai). II patikslintas ir papildytas leidimas 1975 m., p. 240 (išskiriami 5 laikotarpiai).
- 7 Landsbergis Vytautas, *Čiurlionio muzika*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 134. Pakartota leidinyje *Visas Čiurlionis*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 419.
- 8 Ibid.

- 9 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (4-as leidimas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 382.
- 10 *Autoriaus vadinta: Lopšinė (J. Čiurlionytės liudijimas)*. Žr. Landsbergis Vytautas, *Čiurlionio muzika*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 273, išnaša 74.
- 11 Čiurlionio 1908 m. vasario 15 d. (NS: vasario 28 d.) laiškas P. Markevičiui (*Nie zobaczysz wtedy więcej swego Niedźwiezia, nie usłyszysz więcej jego Mruczenia, ani innych rzeczy, które jego są* [Nebepamatysi tada daugiau savo Lokio, nebeišgirsi daugiau jo Niurnėjimo nei kitų dalykų, kurie yra jo]).
- 12 Plačiau apie anksčiau neįžvelgtus Čiurlionio muzikos ciklus žr. Janeliauskas Rimantas, *Neatpažinti Mikalojaus Konstantino muzikos ciklai*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2010.
- 13 Dedicacijos, pagerbiant asmenį, tradiciškai rašomos virš kūrinio pavadinimo. 2004 m. leidinyje jos užrašytos po pavadinimu dešinėje (virš pirmos sistemos).
- 14 Karo metais leidėjas Jonas Petronis sutarė su Jadvyga Čiurlionyte išleisti visą seriją Čiurlionio fortepijoninių kūrinių. Kulakauskui leidėjas užsakė parengti viršelį. Dailininkas sukūrė raidžių šriftą, stilizuotą paveikslu *Rex* piešinį ir visą viršelio dizainą. Šis viršelis Petronio buvo naudojamas Čiurlionio leidiniams karo metais ir vėliau leidėjui atkūrus savo veiklą po 1990 m. Plačiau žr. *Leidėjas Jonas Petronis* (sud. D. Kučinskas ir R. Misiukevičius), Kaunas: Naujasis lankas, 2012; Kučinskas Darius, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muzikos kūrinių leidyba, *Knygotyra*, 2003, t. 40, p. 185–196.
- 15 Faktūros požiūriu šios variacijos priskirtinos ne prie fortepijoninių, bet prie vargoninių kūrinių. Taip jos buvo pirmą kartą publikuotos Jūratės Landsbergytės parengtame leidinyje *Visi kūriniai vargonams* (Kaunas: J. Petronis, 2005). Ir fortepijoniniai, ir vargoniniai kūriniai buvo rengiami lygiagrečiai, o leidiniai pasirodė tik pusmečio skirtumu: *Kūriniai fortepijonui* išspausdinti 2004 m. rugsėjo 22 d. (tiksliai per Čiurlionio gimtadienį), o *Visi kūriniai vargonams* – 2005 m. pavasarį (leidinio metrikroje įrašyta sausio 10 d. šiuo atveju žymi ne spaudos datą, bet leidinio ISMN registracijos laiką).
- 16 Kučinskas Darius, *Chronolognis Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muzikos katalogas*, Kaunas: Technologija, 2008, p. 261.
- 17 2024 m. gruodžio 9 d. Roko Zubovo feisbuko puslapyje aprašyta leidinio rengimo istorija – buvo rengiama iš 2004 m. egzemplioriaus, kuriame leidinio redaktorius (Landsbergis) surašė visas pataisas.
- 18 Čia verta prisiminti, kiek valios ir užsispyrimo turėjo Valerija Čiurlionytė-Karužienė, sugebėjusi totalinio deficito ir taip pat totalinio priešiško Čiurlioniui sąlygomis pastatyti atskirą muziejaus priestatą Kaune menininko kūriniams ir išrūpinti net kelis mokslo etatus ten dirbantiems muziejininkams. Gaila, kad tai, ką ji sukūrė, po jos mirties muziejus labai greitai išbarstė. Pirmiausia buvo atsisakyta mokslininkų etatų, vėliau dingo ir noras tęsti bent kiek rimtesnius mokslo tyrimus. Tad dabar tenka (tik) galvoti, kaip vėl ką nors sukurti iš naujo...
- 19 Stone Kurt, *Music Notation in the Twentieth Century. A Practical Guidebook*, W. W. Norton & Company, 1st ed. 1980. Naujausia knygos laida – 2024 m.